

NEDERLANDS TIJDSCHRIFT VOOR VELDBIOLOGIE
OPGERICHT DOOR E. HEIMANS, J. JASPERS Jr EN JAC. P. THIJSSE

VERKEERDE TREK

D. A. VLEUGEL.

Welk een fascinerende invloed heeft het woordje trek altijd op ons vogelliefhebbers! Bij velen, die zich met vogelstudie onledig houden, hebben de problemen die zich met het begrip vogeltrek in ons voorstellingsvermogen associëren, niet meer losgelaten.

Elke nieuwe herfst, wanneer de eerste grote vinkengroepen voorbijkomen in golvende vlucht, is het met velen mis. Want dan komt ook in ons iets van de trekonrust der vogels en we kunnen niets anders doen dan daaraan gehoorzamen, we moeten er op uit, om opnieuw het wonder te aanschouwen. En tengevolge van het nieuw geziene, waarvan men met een kleine variatie zou kunnen zeggen: „es ist ja immer dasselbe und doch ist es immer neu“, gaan we opnieuw piekeren en fantaseren over datgene, wat maar steeds onbegrijpelijk blijft. Zo is het vele jaren gegaan en vermoedelijk zullen de trekproblemen ons wel blijven vervolgen.

Maar, dat we op de duur met vereende krachten veel meer zullen kunnen verklaren, is onze vaste mening. Stuk voor stuk zullen we de problemen oplossen en dat er sedert de oprichting van Vogeltrekstation Texel in ons land al heel wat bekend is geworden, zal een ieder met ons eens zijn. Maar ook de individuele waarnemer kan, mits hij zich de litteratuur goed eigen maakt, heel wat doen. Stuk voor stuk de

problemen aanvallend, zullen wij overwinnen. Verdeel en heers, dat geldt hier al heel sterk.

Verkeerde trek. Is dit begrip al doorgedrongen buiten de kleine kring van trekwaarnemers? Vermoedelijk niet. Het begrip trek kent tegenwoordig ieder beschaafd mens. Met de verkeerde trek is het echter zo, dat zelfs geroutineerde waarnemers deze niet kennen en daarom lijkt het me nuttig, er eens een en ander over te vertellen. Het verschijnsel is vooral bekend geworden en nagegaan door het Ringstation Wassenaar, waaraan de naam van de in 1940 overleden Dr Koch wel voorgoed verbonden zal blijven.

Al in 1929 werd in het jaarverslag meegedeeld, dat bij N. en N.O.wind „de vogels weer terug kwamen”. In het derde jaarverslag (1929-30) komen we voor de eerste keer de naam „verkeerde trek” tegen, een naam door de vinkers aan deze eigenaardige en onbegrijpelijke vogelbeweging gegeven. In 1933 ¹⁾ voerde Koch de naam „cursus retroversus” in, die echter niet algemeen overgenomen is. Zo spreekt, om slechts één voorbeeld te geven, Dr L. Tinbergen, een tijd lang leider van het Vogel-trekstation Texel, in verscheidene publicaties van verkeerde trek. Het lijkt mij daarom het best, dat wij bij gebrek aan een betere naam, de term verkeerde trek aanhouden. Ook buiten onze landsgrenzen werd de verkeerde trek bekend, toen Prof. Drost en Bock een verslag publiceerden in „Der Vogelzug” ²⁾, n.a.v. een internationaal waarnemersnet in het Noordzeegebied, waaraan ook Nederlanders meewerkten. Dit artikel verscheen al in 1931. Toen bleek ook duidelijk, dat deze verkeerde trek vermoedelijk hoofdzakelijk optrad aan kustgidslijnen, vooral aan de Hollandse, maar ook op de Duitse eilanden Borkum, St. Peter en Helgoland.

Fig. 1. Het duingebied ten Z. van Den Haag, voornaam operatieterrein der trekvogels in de herfst.

Foto G. Middelma.

Naar bekend, vindt er aan onze kust een sterke najaars-trek plaats. De twee dominerende soorten die vaak in grote aantallen van enkele duizenden per uur passeren onder bepaalde omstandigheden, zijn Vink en Spreeuw. Men kan deze trek, in statistieken uitgedrukt, goed leren kennen uit de verslagen van Ringstation Wassenaar, dat daardoor belangrijk werk verrichtte. Deze trek nu, die plaats vindt in zeer wisselende sterkte, schijnt tamelijk onafhankelijk te zijn van de heersende windrichting. Met één uitzondering evenwel.

¹⁾ In „Voorkomen en Trek van Sijzen, (*Carduelis spinus* L.),” Org. Club v. Ned. Vogelk., 6, 58—65.

Wanneer er een „hoge” wind gaat waaien, Noord, Noord-Oost, ook wel Noord-West en weer vaker Oost, dan houdt de trek in Zuid-Westelijke richting langs de kust in hoofdzaak op. Maar, en men gelooft zijn eigen ogen niet, op sommige dagen gaat er een vaak vrij goede trek optreden in de verkeerde richting, dus globaal gezegd, Noord-Oostelijk gericht langs de Hollandse kustgidslijn.

Verscheidene jaren, toen wij elders woonden, hebben wij moeite gehad om ons in te denken, dat zoiets mogelijk was en wij stonden hierin niet alleen. Maar de namen van degenen, die erover schreven, waarborgden honderd procent betrouwbaarheid. Wat waren we dan ook blij, dat het eindelijk na de bevrijding weer mogelijk was, ons heerlijke Hollandse duingebied te betreden.

Hoe goed herinneren we ons de ontboezemingen van Dr Jac. P. Thijssse over onze prachtige trek en inderdaad: nergens in Nederland ziet men zo mooi het wonder ervan als juist in onze blonde duinen en aan onze blanke stranden. Het blijft één van de mooiste belevenissen in onze Nederlandse natuur, om op een zonnige herfst-dag de prikkelende zeelucht in te ademen boven op een duintop met aan alle kanten voorbijzwermdende vinken, piepers, en leeuweriken terwijl donkere groepen Spreeuwen over ons hoofd suizen en met langzame vleugelslag de eerste Bonte kraaien ons van sterven en heengaan van de rijke zomer spreken in stomme, nooit aflatende vlucht. Majestueus klapwiekt ondertussen een ver uiteenliggende zwerm zwarte Roecken voorbij en van tijd tot tijd schiet met snelle vleugelslag een Sperwer of Boomvalk langs, terwijl een groep heel hoog rondkringelende Buizerden ons doet denken aan verre bergen met donkere bossen omzoomd.

Heel de morgen gaat het zo door, als men mooi herfstweer treft. En wanneer het weer minder mooi is, wel, er zouden vele bladzijden te vullen zijn over de nooit helemaal opgeloste en op te lossen verhouding van trek en weersgesteldheid.

Voor mij echter bleef de verkeerde trek het aantrekkelijkst.

De 11e November 1945 hebben we er voor het eerst iets van gezien. Het was maar een klein begin. Het weer was niet best, bijna geheel bedekte lucht, matige tot krachtige N.O.wind. En toch zagen we in een goed uur 23 Vinken in 8 troepjes (meestal geschreven 23|8) de gidslijn in N.O. richting volgen en één keer ook drie leeuweriken. Slechts één troepje Vinken ging in de goede, Z.W. richting.

Nu waren we naar één ding vooral erg benieuwd. Hoe zou het gaan, als er bv. eens 14 dagen lang hoge winden zouden waaien, op welke manier zouden de Vinken dan aan hun doel moeten geraken? Deze vraag is ons door verscheidene mensen, die we over deze merkwaardige verkeerde trek spraken, gesteld, ligt dan ook enigszins voor de hand.

Ook Dr Koch heeft deze moeilijkheid natuurlijk gevoeld. Hij zegt daarover in „Vogelzug unter Einfluss von Leitlinie und Windrichtung” (Der Vogelzug 5, 1934) op p. 49: „Weiter ist begreiflich, dass cursus retroversus während der ersten paar Tage seines Einsetzens sehr massiv stattfinden kann, doch nach einiger Zeit von selbst auslöschen muss”. Hij bedacht wellicht, dat er dan Zuidelijker geen trekkers meer zijn, omdat het gebied is „leeggetrokken”. Wij van onze kant kunnen dan vragen, waarom de Vinken niet steeds naar het Noorden blijven opschuiven als ze nu eenmaal toch zo graag tegen N.O.wind trekken (positief anemotactisch zijn, zoals hij het

noemt). O.i. heeft hij echter in dit opzicht zijn eigen waarnemingen onvoldoende nagekeken. Aan de heer M. J. Tekke, die van de oprichting af meewerkte aan Ringstation Wassenaar en sedert 1941 het Ringstation Ockenburg leidt, dat in de plaats ervan is gekomen, stelden we in 1949 dan ook deze vraag: „Hoe gaat het met de verkeerde trek na een aantal dagen met hoge winden?” En zijn antwoord was onmiddellijk: „Ook dan is er nog altijd kans, dat men de verkeerde trek opmerkt.”

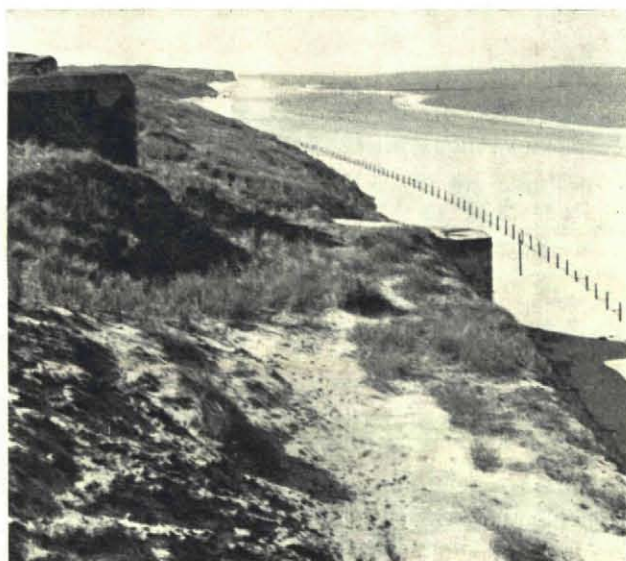

Fig. 2. De zeereep ten Z. van Den Haag, waarover een belangrijke gidstrek plaats vindt bij zwakke winden.
Foto G. Middelman.

En om er nu haring of kuit van te hebben, hebben we alle jaarverslagen van R.W. er eens op nagekeken (de heer Tekke was zo vriendelijk ons deze te lenen en ook toegang te verlenen tot de serie dikke dagboeken van het R.W.). Deze jaarverslagen leverden inderdaad nog wel het een en ander op:

Jaarverslag 1 ('27—'28) en 2 ('28—'29) niets.

Jaarverslag 3 ('29—'30): Op 30 en 31 Oct., 1 en 2 Nov. „zeer duidelijk en veelvuldig” verkeerde trek van Vink, Keep, Sijs, Kneu, Akkerleeuwerik (alleen 1 Nov.), Graspieper (1 Nov.

geheel, 2 Nov. gedeeltelijk), Kramsvogel (alleen 1 en 2 Nov.), Koperwiek idem, zelfs 1419. In dit geval dus nog duidelijk verkeerde trek op de derde en vierde dag van een hoge-windperiode.

Jaarverslag 4 ('30—'31) niets.

Jaarverslag 5 ('31—'32): Dit najaar veel O. en N.O. wind, „bij welke windrichting zich moeilijk een goede trek ontwikkelt” (Koch). Van de 26e en 27e Oct. d.w.z. de vierde en vijfde dag van een hoge-windperiode wordt verkeerde trek gemeld. Dat er op verscheidene dagen alleen goede trek of geen trek optreedt, is een speciaal probleem, dat we hier niet kunnen behandelen. Hier gaat het er ons slechts om, aan te tonen dat de verkeerde trek ook na twee of meer dagen optreedt, hetgeen van belang is in verband met de (zeer moeilijke) verklaring van het probleem, die we later hopen te geven na ander voorbereidend werk.

Jaarverslag 6 ('32—'33): niets.

Jaarverslag 7 ('33—'34): 6—15 Sept. lichte verkeerde trek, dus nog een week na de eerste twee dagen. Op 28 en 29 Sept., resp. 3e en 4e dag van een hoge-windperiode weer zeer geprononceerde verkeerde trek. Idem van 1—5 Oct., dus nog drie dagen na de eerste twee dagen met verkeerde trek. Later, op 19—21 Nov., nog verkeerde trek d.w.z. op de 8e, 9e en 10e dag van een hoge-windperiode!

Na dit jaarverslag verschijnt er geen nieuw meer, zij het dat het werk van het R.W. wordt voortgezet. Maar in „Beschouwingen over vogeltrek” (Org. Club v. Vogelk. 7) vinden we nog een tabellarisch overzicht van de trek in Sept. en October 1934. Er trad toen echter geen verkeerde trek op om de eenvoudige reden, dat er bv. in October maar één dag met O.wind was, op welke dag alle trek nog stilstond (wellicht door mist).

Stellig zouden er in de dagboeken van R.W. ook na deze jaren nog voorbeelden van verkeerde trek te vinden zijn. Omdat we nu evenwel al verscheidene voorbeelden hebben, zij het aan anderen overgelaten meer voorbeelden te zoeken. Over 1940 hebben we nog gegevens van Dr L. Tinbergen (Ardea 1942). Deze noteerde verkeerde trek op 30 Sept. d.i. de derde dag van een hoge-windperiode, verder op 24, 25 en 26 Oct., benevens 28 Oct. d.w.z. de 8e, 9e, 10e en 12e dag met wind uit Oostelijke richtingen.

Nadien verschijnt er na de dood van Dr Koch (in 1940) een jaarverslag van R.W. over 1941 in „Limosa” 15, verzorgd door L. J. Kleyn en M. J. Tekke. Ook hier kunnen we nog wat uit halen. De 23e, 24e en 25e October trad er behoorlijke verkeerde trek op d.w.z. op de 3e, 4e en 5e dag van een hoge-windperiode. Op 24 October vlogen er zelfs meer dan duizend Vinken en Kepen in de verkeerde richting! In 1941 verschijnt er eveneens een jaarverslag van het nieuw opgerichte Ringstation Ockenburg. Tot heden is verder elk jaar een jaarverslag van de hand van de heer M. J. Tekke verschenen, maar tabellen worden daarin niet meer gegeven, hoewel wel zoveel mogelijk alles in dagboeken is aangegeven betr. de richting en sterkte van de trek.

Ook de rubriek „Trekvogels”, elk jaar in „Ardea” verschijnend, vóór 1941 een tijd lang door Dr Van Dobben, daarna door Dr Junge verzorgd, hebben we er op nagekeken. Alleen het verslag over 1943 leverde wat op. In dat jaar noteerde Bremer verkeerde trek bij Monster o.a. op 29 October. Dit was de vierde dag van een periode met hoge winden.

Zoals hiervoor vermeld, namen we het verschijnsel in 1945 zelf waar. Dit was op 11 November en ook al weer de derde dag uit een hoge-windperiode.

In 1946 was het al heel geschikt weer voor de waarneming van verkeerde trek. In de trektijd waaiden er zeer veel hoge winden, veel meer dan normaal. Men kan dit zien op de hierbij gegeven

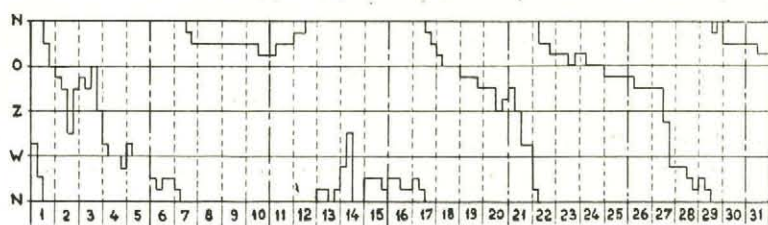

Fig. 3. De windrichtingen in October 1946. Naar: maandoverzicht K.N.M.I. te De Bilt.

figuren 3 en 4, die ontleend zijn aan het „Maandelijks Overzicht der Weersgesteldheid in Nederland”, tenminste voor de maand October, in welke maand immers de meeste trek doorkomt.

Op 11 October telden we gedurende een uur de trek ten Z.W. van Den Haag. Er

Fig. 4. De vele hoge winden in October 1946 (links) vergeleken met de gemiddelde toestand. Naar: maandoverzicht K.N.M.I. te De Bilt.

was geen enkele vogel die duidelijk de goede richting nam. Slechts twee afzonderlijk vliegende Spreeuwen vlogen Z.W., maar streken spoedig neer. De wind was matig Oost. Het was best trekweer met een bijna onbewolkte lucht. De resultaten waren (alles dus naar N.O.): Vink 38|10, pieper|vink 14|3, Groenvink 4|2, Kneu 2|1, Graspieper 16|5, Ringmus 3|2, Akkerleeuwerik 5|2. De volgende dag, dus op 12 October, noteerden we de verkeerde trek opnieuw, nu speciaal van Spreeuwen. Er was nu een zwakke Oostelijke wind, terwijl de lucht

vrijwel betrokken was. In één uur tijds noteerden we N.O.waarts gaande: Spreeuw 557|6, Bonte kraai 3|1, Zw. kraai|Roek 8|3, Vlaamse gaai 4|2, Graspieper 3|1 en Akkerleeuwerik 14|1.

Onbestemd gedroegen zich: Vink 3|3, Groenvink 5|1, vink|pieper 7|1, Zw. kraai|Roek 5|2.

Tenslotte gingen maar heel enkele dieren Z.W.-waarts, n.l. Bonte kraai 1|1, Vink 1|1 en Spreeuw 1|1.

Op 13 October noteerden we opnieuw verkeerde trek, nu met matige N.N.O.wind en betrokken lucht. Van 7.30 u. tot 8.30 u. vlogen verkeerd: Vink 23|3 en Graspieper 2|1. Onbestemd gedroegen zich: Vink 10|4, pieper 6|2 en Kneu 40|1. Twee Vinken vlogen eerst goed, maar gingen daarna terug met Kneutjes die hen beïnvloedden. Opmerkelijk was deze dag, dat de Spreeuwen de neiging om verkeerd te gaan, overwonnen hadden: goed gingen 740|4 Spreeuwen. Overigens gingen slechts 4|1 Vinken en 1 pieper goed.

Toch gedroeg een aantal Spreeuwen zich nog abnormaal: 50 vogels splitsten zich van een groep van 400 goed trekkende Spreeuwen af en keerden terug naar het Noord-Oosten. Het was nu al de zevende dag, dat er een wind woei uit Noord tot N.O. en de Spreeuwen schenen zich aangepast te hebben, de Vinken echter nog niet helemaal, al trokken ze nu liever niet meer, wat blijkt uit het zeer geringe aantal trekkers dat we noteerden (afgezien van de zeer hoge trek, cf. Dr Deelder, Ardea 1949). De hele verdere week bleef de wind hoofdzakelijk uit hoge richtingen waaien, ten dele ook N.W. Op 19 October, de 13e dag met hoge winden, scheen het, dat de meeste vogels zich hadden aangepast aan de meewind. Er woei toen een matige Oostenwind en er was lichte bewolking. Van 7.10 u. tot 8.10 u. kreeg ik de volgende aantallen:

Goed: Vink 168|13, Spreeuw 1103|26, pieper|vink 10|1, pieper 12|6, Akkerleeuwerik 106|11, mus 15|1, Holenduif 4|1, Kneu 1 en Groenvink 1.

Onbestemd: Vink 23|3, Kneu 1, Spreeuw 30|1, Staart- en Koolmees 15|1 en mus 2|1.

Verkeerd: Vink 15|7, Spreeuw 211|10, Kneu 5|1, mus 3|1 en vink|pieper 3|1.

Opmerkelijk was, dat, zoals dit doorgaans het geval pleegt te zijn, de laag vliegende vogels verkeerd vlogen en de hoog zittende dieren de goede richting langs de gidslijn namen. In slechts een enkel geval gingen lage vogels de goede richting. De op middelbare hoogte vliegende Spreeuwen en Vinken gingen meestal goed en de hoog vliegende altijd.

Een aardige waarneming deed ik nog aan zeven Vinken die verkeerd gingen, maar zich aansloten bij tien trekkende soortgenoten die in de goede richting vlogen. Uit de waarnemingen, die ik hierboven gaf, blijkt volgens mij duidelijk dat de verkeerde trek ook na de eerste dagen nog blijft optreden in tegenstelling met de mening van enkelen dat dit niet het geval is (zonder dat dit door een serie waarnemingen gestaafd is). Zelfs in 1946, het zo abnormale jaar met de vele Oostenwinden, (cf. Dr Deelder's prachtige proefschrift!) trad op de 13e dag van een hoge-windperiode nog verkeerde trek op. Kan het duidelijker? Merkwaardig is, dat ik mijn onderzoek van literatuur en eigen (helaas door tijdgebrek te weinige) waarnemingen begon in de veronderstelling dat de verkeerde trek na enkele dagen zou ophouden, maar „het kan verkeren” zei Breëro en de feiten moesten mij overtuigen. Het bleek verder ook, dat de verkeerde trek al even discontinu is als de trek in normale richting.

De verkeerde trek kan altijd weer optreden, mits de goede weersomstandigheden er maar zijn! We zullen hiermee volledig rekening moeten houden, als we het verschijnsel gaan verklaren. Tot nu toe hebben trekspecialisten in binnen- en buitenland zich hierover tevergeefs het hoofd gebroken. Men kan dus van mij niet verwachten, dat ik in dit bestek een poging zou wagen wel een bevredigende oplossing te geven.

DE VOORNAAMSTE BRAMEN IN HET DRENTSE DISTRICT

W. BEIJERINCK en
A. J. TER PELKWIJK

In de meeste vegetatieopnamen staan de bramen voorzichtigheidshalve als *Rubus sp* aangeduid. Gezien het zeer grote aantal beschreven soorten en vormen is dit begrijpelijk, maar daarom niet minder te betreuren. Onze bramen behoren tot een der vormenrijkste geslachten van de inheemse flora. Hun forse groei en massaal optreden, de sierlijke bouw met vaak rijke bloei en vruchtzetting, de merkwaardige levenswijze (voortplanting en „soortenvorming”) en geographische verspreiding maken het bestuderen van deze plantengroep niet alleen aantrekkelijk, maar ook gewenst. Verschillende Nederlandse botanici hebben zich dan ook reeds met de bramenstudie of batologie bezig gehouden. Voor het leren kennen van de West-Europese soorten staan ons de mooie werken van Focke (in Ascherson & Graebner) en Sudre ter beschikking. In de flora van Heukels vinden wij een verkorte weergave van de bewerking van Focke, waarin speciaal de opgave van de verspreiding in Nederland zeer onvolledig is en daardoor verwarrend.

In het voorjaar van 1949 begonnen wij te letten op de wilde bramen in de omgeving van het Biologisch Station te Wijster, dus van midden-Drente. Later keken wij rond in wijdere omtrek. Het spreekt van zelf, dat gezien de moeilijkheden bij het determineren, de hier volgende mededelingen als voorlopig moeten worden opgevat. Onze eigenlijke bramen behoren tot de sectie *Moriferi* van het ondergeslacht *Eubati*